

Sanja Grakalić Plenković

Veleučilište u Rijeci

sgrakal@veleri.hr

 <https://orcid.org/0000-0001-5578-2124>

Dvije autobiografije u stihovima

Sažetak: Iako su stihovi forma koju autobiografi rijetko biraju, povijest tog žanra u hrvatskoj književnosti ukazuje na to da autobiografi stihovima nisu sasvim ne-skloni. Formu pjesme vezujemo za začetke hrvatskog autobiografskog korpusa i za prva autobiografskim diskursom obojena djela hrvatskih književnika. Iako smještene na periferiji interesa teorije književnosti koja se bavi autobiografijom, autobiografske elemente u pjesmama susretat ćemo u hrvatskoj književnosti već od 15. i 16. stoljeća kod latinista, pa sve do danas, u zlatno doba autobiografskog pisma. Tematizirajući naklonost autobiografa prema stihovima (od heterogenih autobiografija, u kojima se stihovi inkorporirani u autobiografije, do autobiografija pjesama), rad ukazuje na marginalizirani položaj pjesničke forme u istraživanju i definiranju autobiografije. Spomenuto potkrepljuje pregledom stihova u autobiografijama i autobiografijama u stihovima kroz povijest hrvatske književnosti. Posebno se detaljno zaustavlja na dvjema autobiografijama pjesmama, nastalim iz pera dvaju vršnjaka, autora hrvatske moderne, Ivane Brlić-Mažuranić (*Autoportrait iz Rogaške Slatine*; 1932) i Vladimira Nazora (*Autobiografija*; 1927). Povezane odabirom forme i tematsko-motivskom okosnicom (osvrt autora na vlastiti život, identičnost autora, pripovjedača i glavnog lika, retrospektivna perspektiva), ove dvije autobiografije ukazuju na to kako se pjesnička forma može različito otvoriti formi autobiografije, nudeći naglasak na intimnim elementima. Ne dovodeći u pitanje tematiku, poziciju pripovjedača/pjevača u kazivanju ili stavu o zbilji i doživljenome, ovi osobniji i emotivniji elementi u pjevanju o sebi snažno će potisnuti faktografske elemente, čija je dominacija u autobiografijama početkom 20. stoljeća jedna od značajnih karakteristika.

Ključne riječi: autobiografija, Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Nazor

1. Definicijom teško uhvatljiva autobiografija

Prema jednoj od recentnih i najcitiranijih definicija autobiografije, onoj Ph. Lejeunea¹, autobiografijom možemo nazvati prozni tekst kojim o svojem životu u prvom licu priča istovjetni autor, pripovjedač i glavni lik. Proza se nameće kao ne samo najčešća nego i najprihvatljivija forma, upravo svojom mogućnošću retrospektivnog osvrta koju nudi pripovjedaču, a koji se, za pogled na padine života s vrha životnog iskustva, doima najzahvalnijim. Tijekom stoljeća autobiografija je, potrebom da se progovori o sebi, svom životu i objašnjenju njegova smisla iz perspektive glavnog lika, prozom ispisala zanimljivo i frekventno, bogato područje. U smislu preferencije intimnih ili faktografskih elemenata autobiografije variraju od autora do autora i njihova kolebanja hoće li se privinuti više književnosti ili znanstvenom diskursu. Oblikujući priču o sebi i okušavajući se u autobiografskom izričaju, autori biraju različite prozne forme izlazeći tako često iz okvira definiranja i svrstavanja. U formi putopisa pisana je na latinskom jeziku autobiografija Bartola Kašića, često isticana kao početak hrvatske autobiografije², koju je autor počeo pisati 1646., da bi bila objavljena tek tri stoljeća kasnije, 1940. Kao poznati putnik i misionar koji je često obilazio balkanske zemlje pod osmanskom vlašću, Kašić piše u formi putopisa, nalazeći je najprikladnijom za pisanje o sebi. Za iskaz o sebi, spontano ili ne, autobiografi biraju izričaj i formu s kojom se najbolje mogu identificirati, pa u znamenitoj zbirci *Autobiografije hrvatskih književnika*³ čitamo putopisne memoare, dnevničku prozu kao autobiografiju, autobiografije pisma, autobiografije u crticama.⁴

¹ Autobiografija je retrospektivni prozni tekst kojim neka stvarna osoba pripovijeda vlastiti osobni život; definiraju je četiri različite točno određene kategorije: jezik: pripovijedanje (u prozi); tematika: osobni život, povijest razvoja ličnosti; autor: identičnost (stvarnog) autora, pripovjedača i glavnog lika; te retrospektivna perspektiva pripovjednog teksta. Osnova svake autobiografije, dakle, identičan je odnos pripovjedača, autora (ili potpisnika) i glavnog lika. Taj tzv. autobiografski sporazum prepoznaje i čini pouzdanim čitalačka recepcija [Philippe Lejeune, „Autobiografski sporazum,“ u *Autor – pripovjedač – lik*, ur. Cvjetko Milanja (Osijek: Svjetla grada, 2000), 202].

² *Vita Bartholomaei Cassii Dalmatae ab ipsomet conscripta, et dono dana a P. Raphaelae Prodanello Ragusino P Raphaeli Tudisio, ex sorore filio* (Autobiografija Bartola Kašića Dalmatinca koju je Dubrovčanin Rafael Prodanelo poklonio svojem nećaku Rafaelu Tudiševiću).

³ Vinko Brešić, ur., *Autobiografije hrvatskih pisaca* (Zagreb: AGM, 1997).

⁴ Podatke o autobiografijama i sve citate navodim prema spomenutoj zbirci V. Brešića (Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*).

Na tragu takva razmišljanja može se pretpostaviti da bi autobiografije pjesnika mogle biti spjevane u stihovima, no stihovi su u autobiografskom diskursu daleko rjeđi no pjesnici među autobiografima, pa se autobiografije u stihovima često ističu kao iznimka s obzirom na formu. Povijest hrvatske autobiografije ukazuje na to da autobiografi stihovima nisu sasvim neskloni, no položaj pjesme kao forme u istraživanju i definiranju autobiografije ipak je marginaliziran. Neopravdano je to jer se autobiografski stihovi potvrđuju već na samom ishodištu u povijesti hrvatske autobiografije te se, mijenjajući se u skladu s poetikama koje (su)postoje kroz umjetničke epohe, mogu pratiti, makar u tragovima, već od 14. st.⁵ Iako smještene na periferiji interesa teorije autobiografije, autobiografske elemente u pjesmama susretat ćemo u hrvatskoj književnosti već od 15. i 16. stoljeća kod latinista (I. Česmičkoga, J. Šižgorića, A. Vrančića), a njihova linija može se pratiti sve do danas, u zlatno doba autobiografskog pisma. U predgovoru svog *Satira* (1762) M. A. Reljković u desetercima isprepliće autobiografske podatke s onima o nastanku samog djela, upućujući tako autotematizacijom na, kasnije čestu, primjetnu težnju autobiografije k otvaranju novih mogućnosti za interpretaciju autorove fiksijske književnosti. Autobiografske zapise u stihovima piše i franjevac M. P. Katančić u pjesmi „Stirps Katanich“ („Rod Katanića“) i autobiografiji „Vitam suam“, tiskane u knjizi *Istri adcolarum geographia vetus* (1826). No prijevod na hrvatski Katančićeve pjesme objavljen je tek 1928., kada je pjesmu „Stirps Katanich“ preveo na hrvatski jezik I. Medved, odlučivši zanemariti njezinu stihovanu formu i prevesti je prozom, u znak naklonosti stajalištu da spomenuta autobiografija nema umjetničke vrijednosti te da njome dominira njezina faktografska vrijednost.⁶

Više od stoljeća nakon Katančićevih stihova, a samo godinu prije njihova prijevoda i prerade u proznu formu, izlazi u časopisu *Vijenac* autobiografija drugog pjesnika, ona Vladimira Nazora, spjevana u jedanaestercima četiriju katrena. Nekoliko godina kasnije i Ivana Brlić-Mažuranić osmercima oblikuje *Autoportrait iz Rogaške Slatine*⁷

⁵ Andrea Zlatar, *Autobiografija u Hrvatskoj: nacrt povijesti žanra i tipologija narativnih oblika* (Zagreb: Matica hrvatska, 1998), 13.

⁶ Ivan Medved, „Prvi dio Katančićeve autobiografije.“ *Nastavni vjesnik*, sv. 36 (1928), 43.

⁷ Nazorovu pjesmu *Autobiografija* navodim prema Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*: 555; *Autoportrait iz Rogaške Slatine* Brlić-Mažuranić navodim prema doktorskoj disertaciji J. Ažman [Jasna Ažman, *Autobiografska proza Ivane Brlić-Mažuranić* (Doktorska disertacija: Sveučilište u Zagrebu, 2010), 70–72.]. U vrijeme pripreme ovog rada za tisak pjesmu u skraćenoj inačici objavljuje D. Zima [usp. Dubravka Zima, *Praksa svijeta. Biografija Ivane Brlić-Mažuranić* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2019), 331–332.].

te tako nakon cijelog stoljeća ovo dvoje autora povezuje u kontinuitet pisanje autobiografije u stihovima u hrvatskoj književnosti. Povezane formom i razdvojene povodom nastanka (kao dio privatne zbirke piše *Autoportret iz Rogoške Slatine* I. Brlić-Mažuranić, dok na izravni društveno poticajan čin, narudžbu, piše pjesmu *Autobiografija* V. Nazor), ove autobiografije, kao i novije, koje nastavljaju tradiciju⁸, dokazuju da se vlastito ja može opjevati i u jedinstvu autora, pjesnika i lirskog subjekta.

2. „Može li autobiografija biti napisana u stihu?“

Forma pjesme, dakle, u samim je počecima hrvatskog autobiografskog korpusa i u prvim autobiografskim djelima hrvatskih književnika. Time hrvatski autobiografski korpus odgovora na pitanje u naslovu ovog ulomka koje postavlja američki književni teoretičar P. de Man⁹. Ako stihovi koje autobiografija bira za svoj način izražavanja ne dovode u pitanje tematiku (osobni život, povijest razvoja ličnosti), situaciju autora ili poziciju pripovjedača u kazivanju o sebi ili stavu o zbilji i doživljenome, čini se da se autobiografija prepoznaje i u stihovima. Premda izvan definicije, autobiografija u stihovima postoji, kao što postoji i roman u stihovima, zaključuje D. Zanone; isto kao i roman u stihovima – naprosto ne odgovara definiciji žanra¹⁰. Štoviše, gledajući kroz povijest hrvatske autobiografije, čini se da praktički nema pisanog oblika koji nije bio obuhvaćen nekakvim elementima autobiografskog diskursa ili bio predmetom proučavanja i interpretacije s pozicije autobiografskog.

Autobiografije u stihovima ili autobiografije pjesme otvaraju teorijsku polemiku koja se može zaustaviti već na pitanju termina – od autobiografije u stihovima, autobiografije pjesme do autobiografskih stihova, poput, primjerice, ispovjednog pjesništva. U nastojanju preciznijeg definiranja ispovjednog lirskog pjesništva T. Lamac u fokus stavlja pitanje sebstva, promišljajući odnos lirskog subjekta, autora ili nekog sličnog lirskog entiteta. Iako su unošenje stvarnih, proživljenih životnih spoznaja ili biografičnost, kao dio nezaobilazna iskaza o životnom iskustvu, svojstveni lirici, „priključni semantički kod“ kojim biografičnost

⁸ Usp. autobiografije u stihovima Tina Ujevića (*Autoportret* i *Autoportret bez reminiscencije*) i *Autoportret* Irene Vrkljan.

⁹ Paul de Man, „Autobiografija kao raz-obličjenje,“ *Književna kritika*, sv. 19, br. 2 (1988): 119.

¹⁰ Damien Zanone, *L'autobiographie* (Paris: Elipses, 1996), 14–15.

ulazi u liriku nije jasan, pa je „prikaz stvarnosti u pjesmi opće (...) mjesto nepreciznog kritičkog diskurza i najopćenitija kategorija“¹¹. Premda su se stihovi u povijesti hrvatske autobiografije potvrdili kao oblik autobiografskog diskurza, lirsku pjesmu kao književnu vrstu Lemac ne vezuje za žanr autobiografije s obzirom na žanrovsko ustrojstvo. Razlog povezuje s izostankom autobiografskog ugovora kojim autobiografiju definira Ph. Lejeune¹². Ova promišljanja osobito su poticajna u kontekstu definiranja druge Nazorove autobiografije, koju ćemo detaljnije opisati u radu, a koju je u formi pjesme književnik napisao na poziv i narudžbu časopisa *Vijenac*.¹³ Stihovima posebna, jedna je u nizu naručenih autobiografija književnika, u kojoj se relacija lirskog subjekta i autora, doživljajnog i iskustvenog subjekta, postavlja u blizak i teško odvojiv odnos, sve do točke izjednačavanja. Lirski subjekt i autor u svojstvu ispovjednog glasa progovara (pjeva, kazuje o sebi) kroz medij (auto)biografskog diskurza koristeći njegovu fluidnost i gipkost prilagodbe bilo kojoj književnoj formi. Stihovi su tako forma koju autor (autobiograf) izabire kao svoj način iskaza biografičnosti. Problem kriterija identifikacije autora/pjesnika/lirskog subjekta, najdiskutabilnije polje ovakva promišljanja, dodatno se potvrđuje pjesnikovim potpisom, narudžbom kao povodom nastajanja autobiografije, naslovom kao nedvojbenim određenjem. U tom slučaju možemo govoriti o (auto)biografizmu autora kao o elementu ispovjedne lirike, gdje je otisak monologa autorskog intimnog, proživljenog, životnog iskustva podloga onome autora i lirskog subjekta.

¹¹ Tin Lemac, *U ime autora: prolegomena za teoriju i stil ispovjedne lirike* (Zagreb: Biakova, 2019), 11.

¹² Lejeune, „Autobiografski sporazum,“ 202.

¹³ Tiskana je na naslovnici, dok su ostale naručene autobiografije književnika, vjerojatno upravo zbog svoje forme, tiskane kao prilozi. *Vijenac* se među časopisima s početka prošlog stoljeća ističe s najviše objavljenih autobiografija književnika. Među ostalima, objavljene su u *Vijencu* autobiografije I. Kršnjavija, J. Leskovara i D. Šimunovića, a iz Šimunovićeve *Tragikomične autobiografije* [*Vijenac* (1926): 16–18] doznajemo da su autobiografije u *Vijencu* „tiskane zbijenijim i sitnijim slovima nego druge stvari“, ali i da uredništvo autobiografima nudi „poseban honorar“ (Šimunović 1926; u Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 518). Osim *Vijenca*, autobiografije naručuju i objavljuju časopisi *Mladost*, *Život*, *Vjesnik*, *Vedrina*, *Književnik*, *Hrvatska revija*, *Književni tjednik*, *Savremenik*, *Hrvatski đak*, *Republika*.

3. Stihovi u autobiografijama i autobiografije u stihovima – „najstariji ‘medij’ hrvatske autobiografije“¹⁴

Načini na koji se stihovi javljaju u autobiografijama kroz povijest brojni su – od stihova inkorporiranih u autobiografije, citiranih ili autorovih, do autobiografija pjesama, spjevanih u cijelosti *u verse*. Uopće, autobiografije se očituju kao zanimljive raznorodnim formalnim oblicima diskursa, pa će autori rado u njih umetati stihove, aforizme, dijaloge, pisma, postižući dinamiku i uvjerljivost retrospektivnog putovanja iz sadašnjosti u prošlost, učinivši temporalne prijelaze uvjerljivijima i dinamičnijima. Pregled stihova u autobiografijama i autobiografija u stihovima u korpusu autobiografija hrvatske književnosti ukazuje na važnost kojom stihove odlikuju autobiografi, pa se, s obzirom na to, stihovi kao neodvojiv dio autobiografije nameću kao zanimljivo područje za kritičku i teorijsku recepciju. Ona se autobiografskim diskursom uopće, u hrvatskoj i europskoj književnoj teoriji, posljednjih desetljeća posebno bavi, pa se područje teorije autobiografije očituje kao vrlo frekventno i živo, iako stihovi svejednako ostaju na marginama interesa. Budući da izbor forme ne mora nužno utjecati na tematsku okosnicu (osobni život, povijest razvoja ličnosti) ili poziciju autora i pripovjedača (lirskog subjekta, pjevača) u kazivanju o sebi, svom životu ili stavu o zbilji i doživljenome, stihovi koje autobiograf bira za način pripovijedanja svoje životne priče mogu se tumačiti kao dio intencije da o sebi progovori na sebi najbliži način.

Na tragu takva zaključka rad će opisati moguće interpretacije dviju autobiografija pjesama, nastalih vremenski vrlo blizu, iz pera dvaju vršnjaka, autora hrvatske moderne; I. Brlić-Mažuranić (*Autoportrait iz Rogaške Slatine*, 1932) i V. Nazora (*Autobiografija*, 1927). Oboje autora u vrijeme kada pišu autobiografije u stihovima imaju već iza sebe i napisane i objavljene (prve!) autobiografije, pa je forma u stihovima nakon proznih autobiografija njihov osobni izbor.

Prvu *Autobiografiju* V. Nazor piše 1910., kada će za potrebe *Almanaha srpskih i hrvatskih pjesnika i pripovjedača* urednik almanaha Milan Ćurčin potaknuti pisce da, uz svoje priloge, pošalju i „kratak svoj životopis (...); koji kako hoće“¹⁵. U *Almanahu* je, među ostalima, objavljeno još šest autobiografija hrvatskih književnika, a Nazorova je

¹⁴ Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 21.

¹⁵ Milan Ćurčin i Branimir Livadić, ur. *Almanah srpskih i hrvatskih pjesnika i pripovjedača 1910* (Zagreb, Beograd: Dionička tiskara, 1910), 14.

autobiografija, poput ostalih, kratka i sažeta, s kronološkim pregledom događanja i naglaskom na nabranjanju faktografskih činjenica.¹⁶ Na poziv časopisa *Vijenac* (broj od 1. 1. 1928.) Vladimir Nazor napisat će u 52. godini drugu i posve drukčiju *Autobiografiju*, tiskanu na naslovnici i datiranu sa *Sušak, XII 1927*.

Ivani Brlić-Mažuranić *Autoportrait iz Rogaške Slatine* također je druga autobiografija. Na poziv JAZU-a 1916. godine napisala je u Topuskom odulju proznu *Autobiografiju*¹⁷ koja je trebala biti objavljena u izdavačevu leksikonu ili Hrvatskom biografičkom rječniku. Tako naslovljena edicija nije objavljena, pa je *Autobiografija* objavljena tek 1930. u časopisu *Hrvatska revija*. Pjesma *Autoportrait iz Rogaške Slatine* I. Brlić-Mažuranić datirana je s *Rogatac, 9. srpnja 1932.*, a nalazi se u jedina četiri preostala primjerka knjižice *Smij se i kod kuće*, koju je Brlić-Mažuranić u ograničenom broju priredila isključivo za obiteljsku uporabu.

4. Autobiografije u stihovima – oblik življenja svojih autora

4.1. Vladimir Nazor, *Autobiografija, Sušak, 1927*.

Pjesmu *Autobiografija* Nazor piše u zreлом razdoblju svoga života. Nastala je u trećem od četiri razdoblja njegova stvaralaštva, onom intimnom (od 1916. do 1936.), u kojem piše inspiriran autobiografskim temama, vraćajući se samome sebi i trenutcima iz doživljajne prošlosti, te iznosi svoje intimne strahove i strepnje [lirika (*Intima, Pjesni ljuvene, Niza od koralja*); novelistički autobiografski zapisi (*Priče iz djetinjstva, Priče s ostrva, iz grada i sa planina, Tri pripovijetke iz jednog dječjeg doma*) i dnevnički zapisi (*Večernje bilješke*)].

Autobiografija je spjevana u jedanaestercima povezanim ukrštenom rimom u četiri katrena. Pjesmu možemo okarakterizirati kao autobiografiju ponajprije stoga što je poticaj pisanja narudžba autobiografije za javnu objavu. Karakterizira je identičnost pjesnika (umjesto pripovjedača), autora i lirskog subjekta. Umjesto pripovijedanja karakterizira je pjevanje o životu, sažima u sebi kroz retrospekciju pogled na „povijest

¹⁶ Usp. Sanja Grakalić Plenković, „Autobiografije hrvatskih književnika u *Almanahu srpskih i hrvatskih pjesnika i pripovijedača 1910.*“ u *Riječki filološki dani*, ur. Diana Stolar (Rijeka: Filozofski fakultet, 2014), 97–105.

¹⁷ Brlić-Mažuranić, I. 1916. „Autobiografija“ (Topusko), *Hrvatska revija* III: 5/193, u Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 521–531.

razvoja ličnosti¹⁸, stoga se ova *Autobiografija* može definirati odrednicama kojima autobiografiju određuje Ph. Lejeune. Od uobičajenih autobiografija odudarati će nedostatkom biobibliografskih autobiografskih podataka, no oni se, ako gledamo autobiografije hrvatskih književnika kroz stoljeća prema današnjici, već početkom prošlog stoljeća osjetno reduciraju.

Kratka i zbita samo formom, koju joj je autobiograf nametnuo izabravši stih, *Autobiografija* širinu životne vizije zbija u katrenima. Elemente životne priče naglašava formom koja će Nazora kao pjesnika potvrditi i u njegovoj unutarnjoj viziji sebe kao lirika. Neovisno o svim zbivanjima na životnom putu umjetnika i čovjeka, pjesnik gradi svoj drukčiji, teži, odvažniji put, onaj vlastiti, poseban i različit, optimističan, snažan, borben, iscrpljujući („Slavne sam borbe vodio. I sto sam / Sunašca sjajnih iznio iz mrâka. / Sô, med i tečnost još u ustma nosam / Hiljadu morâ, sâcâ i vrutakâ.“).¹⁹ Stihovi tematiziraju refleksije o promišljanju o životu i njegovim ciljevima, ostvarenjima i smislu, s naglaskom na intimnom i kontemplativnom kutu. Nazor u retrospektivnom osvrtu pjeva o viziji osvrta na svoj životni put, koji karakterizira kovitlac očaja, ponosa, uspona i padova. U duboko intimnoj spoznaji o vlastitoj izoliranosti i usamljenosti pjesnika u sebi, čiji je život samo borba i obrana, širi svoju životnu priču proročanski zazivajući svoje uzore, vjeru, smisao i nit vodilju, Vođu ili Boga, povezujući se iskustvom s ljudima koji su u životu borbom dokazivali stajališta, od proročanske spoznaje o ljudskoj nemoći do težnje za smirenjem koje ne može doći. Motivi bitka, uzora, Boga čvrste su zajedničke okosnice mnogih vizionara ili pjesnika, poput osobnih svjetionika ili misli vodilja. Završni stihovi odjekuju kao pjesnikov životni moto i proročanska misao u poruci za buduće generacije. Oni svjedoče pjesnikovoj svijesti o vlastitoj, jedinstvenoj pjesničkoj vrijednosti, o sebi kao pjesniku proroku („Bez šake i bez grla kakvog Vođe / Svoj život živem nekom maglom vit. / Al za sve ono što kroza me prođe, / Iz jezgra mog će jednom nići mit.“).²⁰

Interpretirana u kontekstu cjelokupne Nazorove ostavštine, pjesma *Autobiografija* dobiva svoj potpuniji smisao jer će i površni poznavatelj njegova književnoga opusa uočiti da se radi o umjetniku kojeg je autobiografski diskurs trajno zaintrigirao. Ova *Autobiografija* ogledalo je njegova poimanja o sebi, doživljaja samoga sebe – kao pjesnika, te ona,

¹⁸ Lejeune, „Autobiografski sporazum,“ 202.

¹⁹ Nazor 1927, u Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 554–555.

²⁰ Nazor 1927, u Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 555.

poslužimo se Lejeuneovim riječima, „pripovijeda vlastiti osobni život (...) povijest razvoja ličnosti“²¹, čineći to na osobit, metaforičan, poetski fluidan način. Ljubiteljima autobiografskog na taj su način otvorena vrata neobično intimne prirode umjetnika, a vrijedi nam to naglasiti ako se sjetimo da su intimnije sfere u autobiografijama književnici moderne pažljivo skrivali.²² Osobito je to uočljivo kada znamo da su one nastajale po narudžbi, na poticaj, pa ovakvo, intimnije otkrivanje, izdvaja ovu autobiografiju u dragocjenu, rijetku skupinu. U stihovima se iščitava i naznaka ispovjednosti kao obveze da kao pjesnik ovjeri svoj društveni status i problematizira upravo svoju ulogu pjesnika te, s obzirom na to da, odlučivši odgovoriti na narudžbu stihovima, pristaje na autobiografski ugovor, piše o sebi svjesno potiskujući svoje privatno jastvo nauštrb javnog i to onako kako očekuje njegova čitalačka publika.

4.2. *Ivana Brlić-Mažuranić, Autoportrait iz Rogaške Slatine, Rogatac, 1932.*

Posljednjih desetljeća, u kojima je korpus najpoznatije naše književnice za djecu u posebnom fokusu interesa teorijske i kritičke percepcije, važnost njezine korespondencije i neobjavljene ostavštine višestruko je naglašavana, što podvlačimo u kontekstu njezina opisa kao autobiografski vrijedne zbirke, pa time i *Autoportraits iz Rogaške Slatine*, kao njezina dijela. U pismu majci (Brodsko Brdo, 2. kolovoza 1916.)²³ tada već slavna, nedugo nakon što piše *Autobiografiju* u Topuskom, Brlić-Mažuranić kaže: „Kao što vidiš moji su listovi nastavak moje autobiografije, naimo to je biografija moje nadobudne i strahobudne otročadi“. Ovo diskretno ukazivanje na autobiografsku vrijednost privatne korespondencije vrijedno je ako se prisjetimo da nakon 1916., kada piše prvu autobiografiju, Brlić-Mažuranić ni jedan svoj zapis neće nazvati autobiografskim, a znamo da ispovjedan ton uopće nije svojstven književnici u javnom njezinu iskazu. Ukazujući u privatnoj korespondenciji na svoju naklonost autobiografskom diskursu, autorica jasno upućuje da bismo, utemeljivši stajalište na njezinim riječima, pisma mogli nazvati trećom, *razasutom* autobiografijom epistolarnog

²¹ Lejeune, „Autobiografski sporazum“, 202.

²² Sanja Grakalić Plenković, *Moderne u osobnom zrcalu: autobiografije hrvatskih modernista* (Rijeka: Ri-stream, 2018).

²³ Prema Jasna Ažman, „Život zapisan u pismima; iz rukopisne ostavštine Ivane Brlić-Mažuranić“, *Hrvatska revija*, sv. 13, br. 3 (2013): 13.

karaktera. Pjesma je nađena u njezinoj privatnoj ostavštini koja nije bila namijenjena objavljivanju. Tako Brlić-Mažuranić zapisuje i treću, osobitu, svojevrsnu (opsežnu) epistolarnu autobiografiju koja, stvarana kroz vrijeme, svjedoči i zapisuje čitav njezin život u brojnim pismima koja je pisala članovima obitelji, suprugu, djeci, majci i ocu, te suradnicima s kojima je radila na priređivanju svojih djela za tisak. Brlić-Mažuranić bavila se sustavnim sređivanjem građe iz arhiva svoje obitelji i njezine bogate ostavštine koja je uključivala i obiteljsku knjižnicu. Kao rezultat proučavanja i istraživanja građe objavila je tri sveska popraćena bilješkama²⁴. Svijest o značaju ovakve ostavštine, nesumnjivo poznavanje važnosti stručne obrade pisane ostavštine obiteljskih i osobnih riznica koje je posjedovala Brlić-Mažuranić vrlo su važni ako ih povežemo u kontekstu njezina osvrtu na autobiografičnost njezinih pisama i njihov značaj u opisu i sagledavanju njezina života. Kao poznavatelj arhivske obrade i proučavanja ostavštine i rukopisne građe, književnica je bila posve svjesna vrijednosti svakog svojeg zapisa. Zato Brlić-Mažuranić u svojim zapisima ostavlja svojevrsne tragove, poput iskaza u pismu majci, kojima kao da želi budućim proučavateljima svoje korespondencije pomoći, a poneke, intimnije detalje svoga života ostaviti budućnosti da ih otkrije. Ova ostavština u pismima, zapisima, dnevnicima, svakako je nezaobilazna zasebna tema, osobito s obzirom na to da je pripadala važnoj javnoj ličnosti, podložnoj i pažnji i sudu javnosti.

Svijest o tome iskazuje i 1916., pomno pripremvši prvu autobiografiju za izdanje JAZU-a i oči književne publike, kao da je, svjesna objavljivanja ostatka autobiografske građe u dalekoj budućnosti, prešutno odmicala interes javnosti sa svog privatnog života. Tako će u prvoj autobiografiji, u skromnosti ili svijesti svojevrsnog opterećenja koje donosi vlastito portretiranje, u prvoj rečenici izbjeći nazvati autobiografiju baš tim imenom. Radije će reći „mala autobiografija“ i naglasiti da ju je sastavila prema pitanjima koja joj šalje JAZU²⁵. S istim će stavom od 1916., kada nastaje Akademijina *Autobiografija*, do trenutka njezina objavljivanja, dakle do 1930., izbjeći ijedan zapis odrediti kao autobiografiju. Naslovila je tako tek 1932. svoju pjesmu *Autoportrait iz Rogaške Slatine* koju piše u 58. godini, šest godina prije smrti. Pjesmom tematizira trenutnu životnu situaciju te ona ostaje trajnim svjedokom

²⁴ Ivana Brlić-Mažuranić, 1934. – 1935. Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi, sv. I – III. Zagreb; Ivana Brlić-Mažuranić, 1948. Iz korespondencije Andrije Torkvata Brlića (Zagreb: JAZU) [usp. Dubravka Zima, *Ivana Brlić-Mažuranić* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2001), 27].

²⁵ Brlić-Mažuranić 1916, u Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 521.

o autoričinom raspoloženju i razmišljanju o samoj sebi, o njezinoj samoironiji i duhovitosti u vrijeme koje provodi na oporavku u toplicama Rogaške Slatine. Pjesmu možemo definirati propozicijama koje u svakom tekstu koji karakteriziramo autobiografijom prepoznaje Lejeune; tematiziranje osobnog života i trenutka u razvoju vlastite osobnosti, potom identičnost autora, pripovjedača i glavnog lika i retrospektivnu perspektivu. Upravo je autoportret D. Zanone odredio osobinama opisa trenutka i zaokruženosti u odnosu na životni razvojni proces pojedinca, koji tematizira autobiografija²⁶. Izbor stihova za ispovjednu formu *Autoportraita iz Rogaške Slatine* nije nimalo slučajan. Aforistične i lepršave istovremeno, odlikuje ih pripovjednost. Forma pjesme čini se zahvalna za ovakvu autobiografsku ispovijest, autobiografsku skicu ili kroki, a tome se nameće nekoliko objašnjenja. Najprije, oslikat će trenutak u životu, skicu u nekoliko poteza, autoportret sebe u svojim kasnim 50-im godinama, u lječilištu, usamljenu. Brlić-Mažuranić poznaje dobro hrvatsku književnu tradiciju, čemu svjedoče njezina djela, osobito ona najranija, o čemu detaljnije ukazuje i u *Autobiografiji* (1916). Hrvatska književna baština, posebice narodna, uz koju je veže odabir osmeraca, kao dio njezina književna nasljeđa uočava se kao podtekst u podlozi ili pozadini autoričinih stihova koje objavljuje na početku svog književnog stvaranja. Iako su njezina najslavnija i najcjjenjenija djela pisana u prozi, svoju će naklonost stihovima i lirskoj formi i sama istaknuti, opširno je obrazloživši u *Autobiografiji* (1916), spomenuvši kako nakon zbirki *Valjani i nevaljani* i *Škola i praznici* (u kojima izmjenjuje osmerce, sedmerce i šesterce), nalazi da kombiniranje stihova i proze u književnosti namijenjenoj djeci posebno dobro odgovara toj publici, pa „za pisca dječjih knjiga ima u tom lakom izmjenjivanju neki poseban čar“²⁷. Naklonost stihovima očituje se i u njezinu izboru najdražeg djela, pa će zbirku pjesama *Slike* (1912) istaknuti kao „miljenče među svojim djelima“²⁸.

Budući da je naručena, prva *Autobiografija*, napisana 1916., a objavljena tek 1930., dvije godine prije no što književnica boravi u Rogaškoj Slatini i zapisuje *Autoportrait iz Rogaške Slatine*, u proteklih 16 godina života, profesionalnog i privatnog, mnogo je događaja koje bi valjalo spomenuti u novoj, drugoj autobiografiji. No stihovi se izmiču biobiblio-

²⁶ D. Zanone autoportret, uz intimne dnevnik, memoare, lirsku poeziju i narativni filozofski esej, smješta u žanr koji naziva osobnom književnošću (Zanone, *L'autobiographie*, 20–22).

²⁷ Brlić-Mažuranić 1916, u Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 527.

²⁸ Brlić-Mažuranić 1916, u Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 527.

grafskim elementima i motivima vezanim za faktografiju. Iako je među najvažnijim književnim događajima svakako vrijedilo spomenuti slavu njezine „knjižice“, kako naziva *Čudnovate zgrade šegrta Hlapića* u *Autobiografiji*, koja 30-ih godina već započinje svoj dug put u prijevodima na svjetsku književno scenu, neće to učiniti. Neće spomenuti ni nominaciju za Nobelovu nagradu. No radi se o privatnom, ne i naručenom autobiografskom zapisu, pa profesionalnim događajima iz književničina života ovdje nije ni mjesto. Odjeci intimnih, obiteljskih detalja (poput smrti supruga i gubitka oca i djece) naslućuju se u tonu i raspoloženju lirskog subjekta – autorice. Ispod duhovite koprene i humoristične autoironije *Autoportraits iz Rogaške Slatine* čitamo snažne emocije usamljene i neshvaćene pjesnikinje. Spontanost nastanka pjesme očituje se u potrebi književnice da sve zapisuje, kao poriv kojim je uvijek pažljivo upravljala, no kratkom formom i stihovima poručuje da se želi osvrnuti samo na sukus svojih emocija u sadašnjosti, trenutku, autoportretu, sada, u lječilištu, na onaj usamljene „siede dame“²⁹, čije dane u lječilištu karakterizira nerazumijevanje, nepovjerenje zbog neprilagođenosti i zabrinutost obitelji i ljudi kojima je okružena. Duhoviti stihovi oslikat će intimni portret u pedeset dva osmerca. Sve navedeno, a osobito njezine spontane upute na koje nailazimo u privatnoj korespondenciji, čine *Autoportrait iz Rogaške Slatine* vrlo zanimljivim i važnim u slaganju mozaika o radu književnice, u detektiranju i opisu jednog spontanog, kreativnog trenutka u kojem na *poziv pera*, „žudnje za pisanjem“, kako je naziva u *Autobiografiji*³⁰, odlučuje opisati intimnu životnu situaciju u kojoj se zatekla. Nezaobilazan je to poriv zbog kojeg će progovoriti o privatnom neuspjehu i intimnom trenutku bolesti i patnje kroz koje prolazi, kao književnica i pjesnikinja – stihovima.

Opsežnost proze nije u ovom slučaju i njezina prednost. Naprotiv, za prizor iz života koji boji aforističnošću i autoironijom, osmerci se čine svojom istovremenom narativnošću i živahnošću pravim izborom. Pripovjednošću su ritmični, a dinamika njihove izmjene pridonosi osnovnom tonu autobiografije koju tek isprva doživljavamo vedrom, šaljivom i duhovitom. Nose zgusnutu, intimnu emociju kojom književnica progovara o sebi, kada u trenutku intimne traume u njoj potiče stvaralačko-ispovjedno nadahnuće („Sama jedem, sama pijem, / Nit se šalim, niti smijem – / Sama hodam, sama šćem, / Niti brbljam, nit blebećem –“) na literariziranje svoje ispovijesti stihovima („Ele, bit će

²⁹ Brlić-Mažuranić 1932, u Ažman, „Autobiografska proza Ivane Brlić-Mažuranić,“ 71.

³⁰ Brlić-Mažuranić 1916, u Brešić, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 527.

što je bilo; / Drugim ‘boca’, meni ‘krilo’! / ... / Bar ću znat da na tom svijetu: / – Nema ‘banje’ za poetu. –“).³¹

Takvi se kontrasti emotivnih preokupacija naslućuju i u autoričinoj korespondenciji sljedećih godina te će kulminirati pred sam kraj njezina života, u autobiografskim ispovjednim pismima³². Konačno, svoju izoliranost vezuje i za svoj književni rad i poziv književnice. U *Autoportraitu iz Rogaške Slatine*, privatnoj autobiografiji, pozicija pjesnikinje i književnice iščitava se u pozadini duhovito opjevane luckaste starice, no težina poziva na koju će se osvrnuti u prvoj, javnoj *Autobiografiji*, osmišljenoj za oči javnosti, odjeknut će otmjeno i skladno, učinivši je istovremeno skromnom i veličanstvenom. Kao što je to učinila u *Autobiografiji* i oslikala povijest svog duhovnog i intelektualnog razvoja, pisat će i u *Autoportraitu iz Rogaške Slatine*; sada bez opterećenja formom predstavljanja vlastite ličnosti kao javne, u iskrenoj samoći i ispovjednosti, dnevničkim stihovima.

5. Autobiografija pjesnika kao „pjesnički napor da (se) napiše sebe“³³

Na tragu razmišljanja R. Pascala, koji autobiografiji pjesnika pridaje posebnu vrijednost jer „književnost [...] nikada nije poziv kao ostali“³⁴, autobiografije književnika ne poimamo i ne doživljavamo kao kronološki niz događanja, historioografski i dokumentima dokazljiv, ili niz biobibliografskih podataka kojima su okvir godine ili izdanja – čitamo je ponajprije kao riječ umjetnika, estetski trenutak.

Povezane odabirom forme i tematsko-motivskom okosnicom, ove dvije autobiografije pjesme ukazuju na to kako se pjesnička forma može otvoriti formi autobiografije, nudeći podatan poetski prostor za naglasak na intimnim elementima. Osobniji i emotivniji elementi u pjevanju o sebi snažno će potisnuti faktografske elemente, čija je dominacija u autobiografijama na razmeđu stoljeća jedna od značajnih karakteristika. Ove autobiografije pokazuju da se govoriti ili pisati o sebi može (ili mora) na različite načine, i u spontanom nagonu i poticaju za pisanjem i – pišući na poziv. Potvrđuju tako da stihovi koje autobiograf bira za svoj način

³¹ Brlić-Mažuranić 1932, u Ažman, „Autobiografska proza Ivane Brlić-Mažuranić“, 72.

³² Usp. Ažman, „Život zapisan u pismima; iz rukopisne ostavštine Ivane Brlić-Mažuranić“.

³³ Zlatar, *Autobiografija u Hrvatskoj: nacrt povijesti žanra i tipologija narativnih oblika*, 32.

³⁴ Pascal 1965, 161; prema Friederike Eigler, „O statusu autobiografskog teksta“, *Kolo*, sv. 12, br. 2 (2002): 184.

izražavanja ne dovode u pitanje tematiku (osobni život, povijest razvoja ličnosti), situaciju autora ili poziciju pripovjedača u kazivanju o sebi ili stavu o zbilji i doživljenome. Oni u pozadini svog „životnog prizora“, trenutka, odišu nadasve iskrenošću ispovijesti, bili duhoviti, (samo) ironični, (samo)kritični, (ne)zadovoljni ili zaneseni opojnošću vjere i nade. Osvrt na sebe autora ovih autobiografija pjesama interpretiramo kao njihova najintimnija introspektivna poniranja, što će, oslikavši ih u njihovoj tragičnoj zbilji, onoj pjesnika, najintimnijoj i najtragičnijoj, potisnuti u drugi plan njihove slike kao važnih autora i slavanih pisaca.

Literatura

- Ažman, Jasna. „Autobiografska proza Ivane Brlić-Mažuranić.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2010.
- Ažman, Jasna. „Život zapisan u pismima; iz rukopisne ostavštine Ivane Brlić-Mažuranić.“ *Hrvatska revija*, sv. 13, br. 3 (2013): 4–19.
- Brešić, Vinko, ur. *Autobiografije hrvatskih pisaca*. Zagreb: AGM, 1997.
- Ćurčin, Milan, i Branimir Livadić, ur. *Almanah srpskih i hrvatskih pjesnika i pripovjedača 1910*. Zagreb, Beograd: Dionička tiskara, 1910. <http://archive.org/details/almanahrvatskih00urin>.
- De Man, Paul. „Autobiografija kao raz-obličenje.“ *Književna kritika*, sv. 19, br. 2 (1988): 119–127.
- Eigler, Friederike. „O statusu autobiografskog teksta.“ *Kolo*, sv. 12, br. 2 (2002): 173–190. Pristupljeno 2. siječnja 2020. <http://www.matica.hr/kolo/289/O%20statusu%20autobiografskog%20tekst>.
- Grakalić Plenković, Sanja. „Autobiografije hrvatskih književnika u *Almanahu srpskih i hrvatskih pjesnika i pripovjedača 1910*.“ U *Riječki filološki dani*, ur. Diana Stolac, 97–105. Rijeka: Filozofski fakultet, 2014.
- Grakalić Plenković, Sanja. *Moderna u osobnom zrcalu: autobiografije hrvatskih modernista*. Rijeka: Ri-stream, 2018.
- Lejeune, Philippe. „Autobiografski sporazum.“ U *Autor – pripovjedač – lik*, ur. Cvjetko Milanja, 201–236. Osijek: Svjetla grada, 2000.
- Lemac, Tin. *U ime autora: prolegomena za teoriju i stil ispovjedne lirike*. Zagreb: Biakova, 2019.
- Medved, Ivan. „Prvi dio Katančićeve autobiografije.“ *Nastavni vjesnik*, sv. XXXVI (1928): 43–49.
- Zanone, Damien. *L'autobiographie*. Paris: Elipses, 1996.
- Zima, Dubravka. *Ivana Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2001.
- Zima, Dubravka. *Praksa svijeta: biografija Ivane Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2019.
- Zlatar, Andrea. *Autobiografija u Hrvatskoj: nacrt povijesti žanra i tipologija narativnih oblika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1998.

Two Autobiographies in Verses

Summary: Although verses as a form are rarely chosen by autobiographers, the history of Croatian autobiography shows that some writers have had the inclination towards writing autobiographies in verses. The form of a poem can be linked with the beginnings of writing autobiographical texts and with the autobiographical discourse in the works of Croatian writers. Even though it has not been in the focus of interest of autobiographical theory, the autobiographical elements can be found in the period spanning from the 15th- and 16th-century Croatian poetry in the works of the Croatian Latinists up to the present time which represents the golden period of autobiographic writing. Focusing on the autobiographers' inclination to write in verse (from heterogenous autobiographies, where verses are incorporated into the text itself, to autobiographies poems), this paper shows the marginal place that the form of a poem occupies in the field of researching and defining autobiography as a genre. The fact has been corroborated by providing an outline of verses in autobiographies and autobiographies in verses throughout the history of Croatian literature. Special attention is given to two autobiographies-poems, written by two contemporary writers of Croatian Moderna – Ivana Brlić-Mažuranić (*Autoportrait from Rogaška Slatina*; 1932) and Vladimir Nazor (*Autobiography*; 1927). Having in common the form and some themes and motifs (such as looking back at their lives, the author, the narrator and the main character being one and the same person, retrospective perspective), these two autobiographies show how placing emphasis on intimate elements, the form of a poem can be used to write an autobiography. Without putting into question the theme, the place of the narrator/poet in telling about or taking attitude towards the reality or experiences lived, factographic elements which dominate the early 20th century autobiographies, here are largely overshadowed by the more personal and emotional elements.

Keywords: autobiography, Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Nazor